

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора економічних наук, професора
Корнєєва Максима Валерійовича
на дисертацію Ковалю Олександра Дмитровича на тему:
«Розвиток туризму в соціально-економічній системі гірських територій
України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

24 серпня 2026 року

Актуальність теми дисертації

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена необхідністю наукового обґрунтування нових підходів до використання туристичного потенціалу гірських територій як важливої складової забезпечення їх соціально-економічного розвитку, стійкості та повоєнного відновлення. У сучасних умовах туризм набуває особливого значення як чинник економічної диверсифікації територій, активізації підприємницької діяльності, створення робочих місць, формування доходів місцевих бюджетів, збереження природної та культурної спадщини, розвитку інфраструктури й підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад. Саме на розроблення та наукове обґрунтування теоретичних засад, методичного підґрунтя, концептуальних підходів, моделей і тактичних дій щодо розвитку туризму як інтегрованої складової соціально-економічної системи гірських територій спрямовано дисертаційне дослідження.

Особливої актуальності обрана проблематика набуває з огляду на специфіку гірських територій України, які, з одного боку, характеризуються значним природно-рекреаційним, культурним, історичним та етнографічним потенціалом, а з іншого – мають обмежену транспортну доступність, інфраструктурні диспропорції, особливий природоохоронний статус окремих територій та потребують дотримання підвищених вимог екологічної безпеки. За таких умов традиційні екстенсивні моделі туристичного розвитку втрачають ефективність, що актуалізує перехід до моделей, заснованих на принципах сталості, екологічної безпеки, соціальної справедливості, інноваційності та раціонального використання територіальних ресурсів.

Таким чином, тема дисертаційної роботи є своєчасною та актуальною як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Її розроблення відповідає сучасним потребам забезпечення сталого соціально-економічного розвитку гірських територій України, підвищення їх конкурентоспроможності та інвестиційної

привабливості, удосконалення механізмів стратегічного й тактичного управління туристичною діяльністю, а також формування передумов для ефективного використання туристичного потенціалу в процесах повоєнного відновлення.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Дисертація виконана у відповідності до плану науково-дослідних робіт ВНЗ «Національна академія управління», а саме: 1) «Зелене» зростання та циркулярна економіка: українські перспективи післявоєнного відновлення (державний реєстраційний номер 0122U202055), де автором запропоновано розробку функціонально системної характеристики «гуманітарно-економічного коридору туризму», яка інтегрує економічний, інституційний, гуманітарний, реабілітаційний, екологічний, культурно-антропологічний та безпековий блоки в єдину стратегію розвитку туризму в соціально-економічній системі України; 2) Моделі цифровізації та інноваційного зростання економіки України в умовах глобальної конкуренції (державний реєстраційний номер 0126U002558), де автором обґрунтовано доцільність інтеграції в модель «тактичного розвитку туризму гірських територій» цифрових інструментів (зокрема, QR-паспортів туристичних атракцій, маршрутів) для систематизації недооцінених ресурсів громад та створення доказової бази для прийняття управлінських рішень.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації Ковалю Олександра Дмитровича, характеризуються достатнім ступенем наукової обґрунтованості, логічності та достовірності. Це забезпечується насамперед послідовністю постановки й вирішення дослідницьких завдань, відповідністю структури дисертації поставленим меті, використанням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а також належною інформаційною та емпіричною базою.

Методичний інструментарій дисертаційної роботи сформований із взаємодоповнюючих методів. Автором використано системний аналіз для визначення туризму як відкритої багаторівневої соціально-економічної системи та встановлення взаємозв'язків між її компонентами; порівняльний метод – для зіставлення вітчизняних і зарубіжних методик оцінювання туристичного розвитку; індукцію та дедукцію – при формуванні концептуальної моделі та матриці взаємодії компонентів соціально-економічної системи; статистичний аналіз – для дослідження фактичних показників туристичної діяльності; логічне узагальнення – для обґрунтування системи показників та визначення

стратегічних пріоритетів розвитку туризму.

Достовірності отриманих результатів сприяє використання широкої інформаційної бази.

Важливим аргументом на користь обґрунтованості наукових результатів є їх емпірична апробація.

Обґрунтованість практичних рекомендацій підтверджується їх упровадженням у діяльність органів регіонального та місцевого управління. Позитивно слід оцінити й апробацію результатів дослідження на міжнародних наукових конференціях.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації можна вважати належним чином обґрунтованими. Вони є результатом послідовного теоретичного аналізу, застосування адекватного методичного інструментарію, опрацювання значного масиву статистичної та емпіричної інформації, проведення авторських досліджень і практичної апробації запропонованих розробок.

Новизна наукових положень сформульованих у дисертації

Наукова новизна дисертаційної роботи Ковалю Олександра Дмитровича полягає в поглибленні теоретико-методичних засад та розробленні концептуальних, методичних і прикладних положень щодо розвитку туризму як інтегрованої складової соціально-економічної системи гірських територій України. Представлені автором результати мають різний рівень наукової новизни.

Вперше обґрунтовано введення поняття «гуманітарно-економічний коридор туризму». Наукову цінність цього положення посилює розроблення функціонально-системної характеристики такого коридору, що об'єднує економічний, інституційний, гуманітарний, реабілітаційний, екологічний, культурно-антропологічний і безпековий блоки.

Удосконалено систему оцінювання розвитку туризму територіальних громад гірських регіонів, яка інтегрує економічні, соціокультурні, інфраструктурні, природно-екологічні та інноваційні показники. Відмінною рисою запропонованої системи є врахування специфічних географічних, транспортних і демографічних обмежень гірських територій, а також викликів воєнного часу та можливості здійснення моніторингу за умов фрагментарності офіційної статистичної інформації.

Удосконалено комплексну методологію стратегічного планування розвитку туризму на гірських територіях шляхом інтеграції трьох взаємопов'язаних авторських інструментів: «фільтра пріоритетності» як багатокритеріальної методики відбору стратегічних напрямів; економічної

моделі «Квадрант стратегічної селекції», яка забезпечує класифікацію громад за природним потенціалом і готовністю стейкхолдерів; концепції «Преміального обмеження», відповідно до якої природоохоронні обмеження можуть трансформуватися у конкурентні переваги через формування ексклюзивних високовартісних туристичних продуктів.

Удосконалено модель тактичного розвитку туризму гірських територій на засадах концепції Tactical Ruralism. Наукова відмінність запропонованої моделі полягає в переході від переважно капіталомістких довгострокових проєктів до гнучких інклюзивних інтервенцій швидкого реагування («quick wins») із використанням цифрового інструментарію, зокрема QR-паспортів туристичних атракцій та маршрутів. Такий підхід спрямований на систематизацію недооцінених ресурсів територіальних громад і формування доказової основи управлінських рішень.

Набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування матриці взаємодії компонентів соціально-економічної системи гірських територій із туристичною складовою. Запропонований інструмент дозволяє систематизувати багатofакторні взаємозв'язки між економічними суб'єктами, соціокультурними компонентами, інфраструктурою та екологічними характеристиками території, визначати точки їх перетину та оцінювати потенційні наслідки управлінських рішень для сталого розвитку гірських територій.

Набув подальшого розвитку комплексний підхід до оцінювання розвитку туризму, представлений у формі матриці показників, що поєднує глобально-системний, мікроекономічний, соціально-економічний, поведінково-антропологічний, екологічно-стійкий, цифровий, регуляторно-інституційний та безпековий підходи. Його перевагою є можливість багатовимірної діагностики туристичного сектору з урахуванням не лише традиційних економічних параметрів, а й автентичності туристичного продукту, впливу штучного інтелекту та безпекових ризиків.

Набув подальшого розвитку науково-методичний підхід до оцінювання туристичного потенціалу гірських територіальних громад за умов обмеженості офіційної статистики. Його особливістю є інтеграція кількісних і якісних даних, отриманих шляхом структурованого опитування локальних стейкхолдерів, що дозволяє виявляти приховані дисбаланси між природно-ресурсним потенціалом території та рівнем її інституційної, інфраструктурної й інноваційної спроможності.

Набула подальшого розвитку класифікація територіальних громад гірських регіонів шляхом їх диференціації на просторові хаби-лідери та аутсайди відповідно до внеску у формування туристичного збору. Такий підхід дав змогу встановити внутрішньорегіональну нерівномірність фінансової та

інституційної спроможності громад і пов'язати стратегічні напрями їх розвитку з конкретними конкурентними перевагами – бальнеологічним потенціалом, логістичною доступністю та агломераційними ефектами.

У цілому сформульовані в дисертації положення наукової новизни є логічно пов'язаними з метою та завданнями дослідження, відображають особистий внесок здобувача у розвиток теоретичних, методичних і прикладних засад управління розвитком туризму гірських територій. Особливої наукової цінності набуває поєднання в роботі системного бачення туризму із просторовим, соціально-економічним, екологічним, цифровим і безпековим вимірами, що дозволяє розглядати туристичний сектор не лише як окрему сферу господарської діяльності, а як дієвий інструмент забезпечення економічної стійкості, розвитку людського капіталу та повоєнного відновлення гірських територій України.

Практичне значення роботи, використання результатів дослідження

Практичне значення дисертаційної роботи Ковалю Олександра Дмитровича визначається прикладною спрямованістю запропонованих теоретико-методичних положень, концептуальних підходів, моделей та рекомендацій щодо розвитку туризму в соціально-економічній системі гірських територій України. Розроблені автором положення можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, регіональними туристичними адміністраціями, територіальними громадами, суб'єктами туристичного бізнесу й іншими стейкхолдерами під час стратегічного планування розвитку туризму, оцінювання туристичного потенціалу територій, визначення інвестиційних пріоритетів, формування туристичних продуктів та обґрунтування заходів регіональної туристичної політики. У дисертації практичне значення одержаних результатів безпосередньо пов'язується з можливістю застосування розробленого методичного інструментарію для стратегічного планування, обґрунтування інвестиційної привабливості туристичних проєктів та формування адресної державної і регіональної політики.

Особливої практичної цінності набуває запропонований науково-методичний підхід до оцінювання туристичного потенціалу гірських територіальних громад за умов обмеженості офіційної статистичної інформації. Поєднання кількісних і якісних показників, результатів структурованого опитування локальних стейкхолдерів та місцевої аналітики створює можливості для виявлення дисбалансів між природно-ресурсним потенціалом території та рівнем її інституційної, інфраструктурної й інноваційної спроможності. Запропонований підхід може використовуватися громадами для підготовки

стратегій розвитку, обґрунтування інвестиційних рішень та залучення грантових ресурсів.

Практична значущість дисертації не обмежується потенційними можливостями використання отриманих результатів, а підтверджується їх фактичним упровадженням. Пропозиції автора використано Управлінням туризму та курортів Закарпатської обласної військової адміністрації (довідка №01-05/179 від 21.04.2026 р.), Колочавською сільською радою (довідка №05-01/135-26 від 23.03.2026 р.), Богданською сільською радою Рахівського району Закарпатської області (довідка №682/01 від 16.04.2026 р.), Місцевою асоціацією органів місцевого самоврядування «ТеРА» (довідка №1/2026 від 30.04.2026 р.)

Отже, практичне значення дисертації є достатньо вагомим, а результати дослідження мають не лише теоретичну та методичну, а й доведену прикладну цінність, що підтверджується відповідними довідками про їх використання та впровадження.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційна робота Ковалю Олександра Дмитровича є структурно цілісним, логічно побудованим і завершеним науковим дослідженням, зміст якого відповідає поставленій меті та сформульованим завданням. Структура роботи включає вступ, три взаємопов'язані розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Перший розділ присвячено теоретичним засадам розвитку туризму в соціально-економічній системі гірських територій України, другий – формуванню методичного підґрунтя для його оцінювання, третій – удосконаленню концептуальних підходів, визначенню стратегічних пріоритетів та організаційних засад реалізації тактичних дій. Така побудова забезпечує послідовний перехід від теоретичного осмислення проблеми через її емпіричне та методичне дослідження до формування конкретних науково-практичних пропозицій.

У першому розділі автором досліджено сутність соціально-економічної системи, визначено роль туристичної складової в розвитку гірських територій та проведено порівняльне дослідження методик оцінювання розвитку туризму. Важливим результатом цього етапу є систематизація взаємозв'язків туристичного сектору з економічними, соціальними, культурними, екологічними та інфраструктурними компонентами територіального розвитку.

У другому розділі дисертації теоретичні положення отримують методичне та емпіричне продовження. Обґрунтовано систему показників оцінювання розвитку туризму, сформовано науково-методичний підхід до оцінювання туристичного потенціалу та проведено дослідження розвитку туризму на

прикладі Закарпатської області. Використання результатів опитування стейкхолдерів і статистичних даних дозволило автору встановити територіальні диспропорції, визначити громади-лідери та конкретизувати фактори їх конкурентних переваг.

Третій розділ має переважно конструктивний характер і містить основні авторські розробки. Запропоновано концептуальну модель розвитку туризму в соціально-економічній системі України, обґрунтовано концепцію «гуманітарно-економічного коридору туризму», сформовано інструментарій визначення стратегічних пріоритетів та модель тактичного розвитку туризму гірських територій. У загальних висновках автором узагальнено результати дослідження відповідно до його мети та поставлених завдань. У дисертації зазначено, що результатом роботи стало наукове обґрунтування теоретичних засад, методичного підґрунтя, концептуальних підходів, моделей і тактичних дій щодо розвитку туризму як інтегрованої складової соціально-економічної системи гірських територій.

Позитивною рисою роботи є взаємозв'язок теоретичних, аналітичних та прикладних положень, а також орієнтація дослідження на вирішення конкретних проблем розвитку гірських територій України. Зміст розділів і підрозділів відповідає темі дисертації, отримані результати послідовно розкривають поставлені завдання, а загальні висновки відображають основні результати проведеного дослідження.

Отже, дисертація Ковалю Олександра Дмитровича справляє враження завершеної кваліфікаційної наукової праці, в якій вирішено поставлені дослідницькі завдання та одержано результати, що мають теоретичне, методичне й практичне значення для розвитку економіки туристичного сектору гірських територій України.

Повнота викладення основних положень, висновків і рекомендацій дисертації в наукових працях, зарахованих за темою дисертації

Основні наукові положення, результати, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Ковалю Олександра Дмитровича достатньо повно представлені в наукових публікаціях здобувача. За матеріалами дисертації автором опубліковано 15 наукових праць, з яких 1 стаття опублікована у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Scopus, 12 статей – у наукових фахових виданнях України, 2 публікації апробаційного характеру – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Тематика опублікованих праць кореспондує зі структурою дисертації та охоплює її теоретичний, методичний, аналітичний і прикладний складники. Публікації дозволяють простежити послідовне формування авторської наукової

позиції – від дослідження теоретико-методичних та інституційних аспектів туристичного розвитку до розроблення систем оцінювання, стратегічних і тактичних інструментів управління.

Положення дисертації пройшли також належну апробацію на міжнародних наукових конференціях.

Аналіз переліку та змістової спрямованості опублікованих наукових праць дає підстави констатувати, що основні положення, результати, висновки та рекомендації дисертації знайшли достатньо повне відображення в наукових публікаціях здобувача, а їх кількість і тематична спрямованість відповідають характеру проведеного дослідження.

Дотримання норм академічної доброчесності

За структурою представленої дисертації, характером оформлення використаних джерел та задекларованим автором особистим внеском робота відповідає принципам академічної доброчесності. На титульному аркуші дисертації здобувач засвідчує, що робота містить результати власних досліджень, а використані ідеї, результати й тексти інших авторів супроводжуються посиланнями на відповідні джерела.

У дисертаційній роботі окремо конкретизовано особистий внесок здобувача. Автор зазначає, що дисертація є завершеним самостійним дослідженням, а сформульовані наукові положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції є результатами його особистої роботи. Для публікацій, виконаних у співавторстві, визначено особистий внесок Ковалю Олександра Дмитровича та зазначено, що в дисертації використано лише ті ідеї й результати, які належать безпосередньо здобувачеві.

У представленому тексті наукові позиції інших дослідників відокремлюються від авторських положень, використовується відповідний науковий апарат посилань, наведено список використаних джерел.

Отже, представлені матеріали дають підстави позитивно оцінити дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності та належне визначення особистого внеску в наукових працях, виконаних у співавторстві.

Зауваження до дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи теоретичний рівень, методичне забезпечення, наукову новизну та практичну спрямованість дисертації Ковалю Олександра Дмитровича, слід висловити окремі зауваження і дискусійні положення, які не знижують загальної позитивної оцінки роботи, проте можуть бути предметом наукової дискусії під час публічного захисту.

1. У роботі доцільно було б забезпечити більшу уніфікованість авторської системи підходів до оцінювання розвитку туризму. Так, в окремих частинах дисертації йдеться про шість підходів (глобально-системний, мікроекономічний, поведінково-антропологічний, цифровий, екологічний та безпековий), тоді як у положеннях наукової новизни наведено вже вісім підходів із додаванням соціально-економічного та регуляторно-інституційного. Це потребує більш чіткого пояснення еволюції запропонованої системи та остаточного визначення її структурних елементів.

2. Науково-методичний підхід до оцінювання туристичного потенціалу ґрунтується, зокрема, на результатах опитування респондентів (представників органів місцевого самоврядування, туристичного бізнесу, культурних установ та інших стейкхолдерів). Для пошукового та експертного дослідження така база є прийнятною, однак розширення вибірки та проведення повторного опитування в динаміці могло б посилити репрезентативність висновків та дати можливість застосувати ширший спектр статистичних процедур.

3. Запропоновані автором інструменти (наприклад, «Фільтр пріоритетності») мають значний прикладний потенціал, однак робота виграла б від розширення кількісної апробації цих інструментів на декількох територіальних громадах із подальшим порівнянням отриманих управлінських результатів. Це дозволило б додатково підтвердити універсальність запропонованого інструментарію.

4. Дискусійним є питання щодо операціоналізації показника «інноваційної резистентності». Автор обґрунтовує його як інструмент оцінювання здатності території до адаптації, впровадження нових технологій та цифровізації, однак доцільним було б ще детальніше аргументувати вагові коефіцієнти його складових, порогові значення та можливість порівняння різних територіальних громад у динаміці.

5. З огляду на значний вплив російсько-української війни на туристичну діяльність доцільним було б розширити сценарний складник дослідження, сформувавши декілька варіантів розвитку гірських туристичних територій у післявоєнний період залежно від тривалості відновлення транспортної інфраструктури, динаміки внутрішнього та в'їзного туристичного попиту, інвестиційної активності та безпекових ризиків.

Висловлені зауваження мають переважно дискусійний та рекомендаційний характер, стосуються можливостей подальшого поглиблення дослідження й не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи, достовірності основних одержаних результатів та їх науково-практичної цінності.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Ковалю Олександра Дмитровича на тему «Розвиток туризму в соціально-економічній системі гірських територій України» є завершеним самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані теоретичні положення, розроблено й удосконалено методичні підходи та практичні рекомендації щодо розвитку туризму в соціально-економічній системі гірських територій України.

Дисертаційна робота відзначається цілісністю, логічною структурою, послідовністю викладення матеріалу, належним рівнем теоретичного узагальнення, методичної обґрунтованості та практичної спрямованості. Обрана тема розкрита повною мірою, поставлену мету дослідження досягнуто, а визначені завдання виконано. Основні наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо обґрунтованими, достовірними, апробованими та належним чином висвітленими у наукових публікаціях автора. Робота виконана на належному науковому, методичному та практичному рівнях.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота Ковалю Олександра Дмитровича на тему «Розвиток туризму в соціально-економічній системі гірських територій України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Відтак, дисертаційна робота може бути рекомендована до розгляду на засіданні разової спеціалізованої вченої ради, а її автор Коваль Олександр Дмитрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
декан факультету інноваційних технологій
Університету митної справи та фінансів

Максим КОРНЕЄВ

Підпис Корнієва М. засвідчую
Начальник відділу кадрів

